

22. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. Кн. II. / Ігор Качуровський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 376 с.
23. Мелетинский Е.М. Мифологический словарь / Елеазар Моисеевич Мелетинский. – М. : «Советская энциклопедия», 1990. – 709 с.

УДК 821.133.1-311.1.09'6

Максєв О. О.
(Луганськ, Україна)

„ФАЛЬШИВОМОНЕТНИКИ” АНДРЕ ЖІДА ЯК ІНВАРІАНТ „MISE EN ABYME”.

Стаття присвячена дослідженню літературного твору „Фальшивомонетники” Андре Жіда (1869 – 1951 рр.) через категорію „mise en abyme”. У цій роботі визначається роль прийому „mise en abyme” і його значення для подальшого трактування дефініції. Запроваджений А. Жідом термін є для нього романом в романі – ця гра дзеркал відображає і збільшує сенс книги „Фальшивомонетники” у нескінченності.

Ключові слова: роман в романі, техніка прямого представлення, анахронічний образ, психобіографічний субстрат, література факта, теоретична відмова опису.

Статья посвящена исследованию литературного произведения „Фальшивомонетчики” Андре Жиде (1869 – 1951 гг.) через категорию „mise en abyme”. В этой работе определяется роль приема „mise en abyme” и его значение для последующей трактовки дефиниции. Внедренный А. Жидом термин является для него романом в романе – эта игра зеркал отображает и увеличивает смысл книги „Фальшивомонетчики” в бесконечности.

Ключевые слова: роман в романе, техника прямого представления, анахронический образ, психобиографический субстрат, литература факта, теоретический отказ описания.

The article is devoted to research of the literary work «The Counterfeiters» by André Gide (1869-1951) through the category «mise en abyme». In this work the role of reception of «mise en abyme» and its value for the subsequent treatment of a definition is defined. A.Gide introduced the term for it – the novel in the novel – this game of mirrors displays and increases sense of the book «The Counterfeiters».

Key words: the novel in the novel, equipment of direct representation, an anachronistic image, a psychobiography substratum, fact literature, theoretical refusal of the description.

Поняття „текст” – неоднозначне. Можна було б скласти набір інколи дуже різних значень, які автори вкладають у це слово. Розвиток науки в деякі моменти викладає на поверхню такі слова; лавиноподібне зростання їхньої

Одним із актуальних питань сучасного літературознавства залишається дослідження композиційних форм і прийомів, узагальнення принципів і засобів текстотворення. Генеза поширених у літературі XX – XXI ст. складних метатекстуальних конструкцій серед інших джерел закорінена в текстуальні інновації французьких митців та їх теоретичні розвідки. Вивчення явища „mise en abyme” є однією з актуальних теоретико-літературних проблем.

Метою пропонованої роботи є розкриття композиційної специфіки роману Андре Жіда „Фальшивомонетники” як інваріанту „mise en abyme”. Теоретико-методологічною основою дослідження обрано праці Андре Жіда, Жермена Бре, Мартіна Клода, Роже Мартена дю Гара, Юрія Лотмана, Олени Бровко та ін. Частина літературознавчих і культурологічних праць включена до наукового обігу в нашому перекладі з французької мови.

У романі домінує ілюстрований описовий метод уявлення й аналізу персонажів, який ми детально розглянемо. Такий художній прийом займає відповідальне місце в літературі 20-х років XX ст. Як відомо, „текст у тексті” сприймається літературознавцями як своєрідна гіперриторична конструкція, притаманна розповідним текстам [1: 243]. Персонажі, які, в деякому розумінні, втілюють різні сторони суті Жіда також привернуть нашу увагу.

Насправді питання представлення роману Жідом здійснюється в точності так, як він задумав.

Тоді як ми можемо оцінити глибину роману? Структура твору поєднує цілу систему оптичних комплектів, щось подібне до гри дзеркал. Спочатку ми бачимо віддзеркалення подій на персонажах, які їх проживають, потім віддзеркалення цього віддзеркалення в щоденнику Едуара. „Іманентною ознакою цієї побудови є те, що основний текст спрямований на опис або написання іншого, що й визначає зміст усього твору” [1: 243]. Нарешті це коментарі розповідача, який здається проміжним персонажем („персонажем, поставленим між”). Він, у свою чергу, сприяє остаточному розвіюванню романтичної ілюзії. Відносно представлення фактів, Ж. Бре зауважує: „Жід вагається, перш ніж прийняти для роману пряму виставу, зроблену самим автором. Він думає про (посередників), яких треба змусити розповісти про наслідки різними персонажами, які зіткнулися в романі” [2: 276]. Щоденник „Фальшивомонетники” не говорить нам про причини, які має А. Жід стосовно техніки прямого уявлення. Дивна річ, що аргументація суперечить вибору А. Жіда, тобто непрямому уявленню подій персонажами. Він приймає техніку прямої презентації фактів, все ж уточнюючи мету, що вимагає зусилля від читача, щоб відновити реальність, яка в ній залишається прихованою. У художній структурі роману автор використовує спосіб, завдяки якому перед читачами розгортається легка вистава, фантастичний світ. „Він ніколи не говорить про події через сьогодення, або ж про персонажа, який більше не є актором. У нього ніколи ніщо не відбувається непередбаченим анахронічним чином” [3: 37].

Письменник послуговується літературним прийомом зміни діалогічної та епістолярної композиційної форми. Річ у тому, що в творі майже всі герої виступають в ролі розповідача по черзі. У формі діалогу чи листа оповідають про те, що вони знають про близьких родичів. Таким чином, історія пристрастей Венсана, наприклад, описана Бернару його братом Олів'є, Лаури і Едуара. Цілісні глави другої частини повністю присвячені листам Бернара до Олів'є (I глава) та Олів'є до Бернара (VI глава). Цікаво, що глава I симетрична VI і навпаки, але все це чисто формальний рівень. Головним чином авторський задум полягав у тому, щоб уникнути подібного роду практики, будучи сумним романтиком, коли митець не в змозі приймати критику з боку тих, хто цим користується. Виходить свого роду пастка, оскільки, ведучи певний спосіб життя, А. Жід не вмів чи не хотів відкидати його, наприклад, свої звички, перекладаючи їх на своїх персонажів. Насичення „Фальшивомонетників” біографічними фактами відзначали різні дослідники. Згідно з Роже Мартен дьо Гаром [3], письменник мав звичку читати своїм друзям листи, які тільки що отримав, або ті, які збирався відправити. Також у „Фальшивомонетниках” моделі поведінки окремих персонажів корелюють із реальними чи ймовірними вчинками самого автора. Зокрема, це спостерігаємо в сюжетних епізодах з Ларою, Профігандьє, Пасаваном, які показували свої листи. Найбільш яскравий тому доказ – діалог між Сарою і Едуаром, коли вона просить його прочитати записи з особистого щоденника її батька: „ – Я подумала, це може зацікавити романіста. Я говорю про записник, який знайшла випадково. Це інтимний щоденник тата... – Але ж Саро, – сказав я, пильно подивившись їй у вічі. – Читати чужого щоденника – це жахлива нескромність” [4: 112]. Не дивлячись на протест Едуара, він був спокушений і погоджується прочитати щоденник.

Едуар, будучи в усіх відношеннях людиною педантичною, все ж іде за своїми нескромними бажаннями і цікавість доходить до того, що перемагає скрупульозність.

Локальний простір „Фальшивомонетників” побудовано таким чином, що чимало подій зосереджено навколо підслуховування за дверима, підстерігання людей: Арман спостерігає за сплячими Сарою і Бернаром; леді Грифіг усе розповідає Пасавану про Венсана; Едуар підслуховує Сару і Бернара за дверима, спостерігає, як Жорж краде книгу в бібліотеки. Усупереч традиційній моралі, А. Жід не розглядає погані звички своїх персонажів в такий спосіб, як робить це в кінці другої частини, коли оцінює їх: „... Так і непередбачливий автор на мить зупиняється, переводить подих і з тривогою запитує себе, куди приведе його твір” [4: 217]. Отже, ми доходимо до висновків, що А. Жід створює таку техніку провокативно для того, щоб читач став безпосереднім свідком нескромних вчинків його персонажів, щоб він вчився крадькома тому, що не повинен був знати. „Можна так уявити, що кожен персонаж „Фальшивомонетників” для Жіда є автономною динамікою, одним із основних моментів романтичного творіння” [5: 148-149]. Для Жіда це одночасно висміювання реалістичного роману і надання відчуття ніяковості читачу. Щоденник головного героя роману Едуара структурно охоплює третину книги. Він вільно циркулює у світі „Фальшивомонетників”, те, що робить його тим, чим він є, запропонований у подіях, про які розповідає. У разі обговорюваного роману, головним чином, саме щоденник Едуара здійснює на практиці функцію „mise en abyme”. Він може змінювати факти за допомогою листів або розповідей інших персонажів, він грає цю роль, коли Едуар розповідає про шлюб Лори: „Відбулася церемонія весілля. Це сталося в капличці

на вулиці Мадам, куди я не заходив уже давно” [4: 98]. Але в нього є також головна мета-текстуальна функція – це виклад літературної теорії Едуара, яка складає одну з тем книги, якщо не головну. Спочатку він відзначає в щоденнику все те, що він бачить, фіксує теоретичні роздуми з приводу власного твору. Потім, у міру того, як розповідь проходить, він пише все в тому ж щоденнику (це починається в романі з глави XI першої частини). Після цього він починає діяти як романіст, тобто він більше не розповідає про факти, як про інших персонажів. Він організовує діалоги, щоб їх інтегрувати у свій роман. Загалом він описує в декількох словах, як він збирається використовувати ці записи, як наприклад в епізоді з ліцеїстом, який краде книгу; „На палітурці малий написав великими літерами своє прізвище та ім’я. Моє серце тьохнуло, коли я впізнав ім’я свого небожа ... і вся ця історія стала глибоко цікавити його” [4: 90]. Без сумніву, все це увиразнює авторське розуміння конфлікту між реальністю і зусиллями романіста їх стилізувати. Зусилля романіста згадані в щоденнику Едуара, тоді як деякі події, у тому числі і реальні, узяті з роману. Едуар також отримує певну „користь” від „mise en abyme” у своєму власному романі. Ідеться про епізод, де романіст пропонує молодому хлопцю, який дуже схожий на Жоржа Моліньє, прочитати декілька рядків із його книги, де обговорюються дрібні крадіжки і доля такого ж хлопця „– Я хотів би, щоб ти спочатку прочитав ці кілька рядків, – сказав я. – Ти зрозумієш, чому я пропоную тобі їх прочитати” [4: 353]. Спосіб „mise en abyme” здається символічним низці епізодів, які метафорично згадують тему книги. Принаймні згадаймо випадок уроку біології Венсана. Закони природи, які він описує, є законами, які управляють світом роману. Наприклад, позашлюбне дитя Бернар є кінцевою ланкою – брунькою дерева, яка найбільш віддалена від родинного стовбура. „Коли я спостерігаю, що з багатьох бруньок мають змогу розвинутися щонайбільше дві, прирікаючи на відмирання самим процесом свого зростання всі інші, я не можу утриматися від думки, що те саме діється і з людиною” [4: 148–149]. Цей спосіб у межах текстової структури роману виявляється спорадично. Головним чином, саме щоденник Едуара здійснює спосіб „mise en abyme”, який в той же самий час є формою непрямого представлення фактів.

Романи Жіда та Едуара мають однакову назву. Таким чином „Фальшивомонетники” – це спочатку роман у романі. Насправді Едуар не досягає мети, історія книги повертає його увагу більше, ніж сама книга: „– Ви повинні зрозуміти, що план для книжки такого жанру є принципово чимось неприйнятним. Усе в ньому було б фальшивим, якби я став щось вирішувати наперед. Я сподіваюся, що реальність продиктує мені його” [4: 187]. Але все-таки він продовжує її писати, узяти хоча б випадок, коли він показує декілька сторінок, які йому не вдається написати Жоржу. Ці сторінки включені в главу XV третьої частини і нагадують пародію, що відновлює одну з тематичних домінант твору. Отже, Едуар – невдалий письменник, і Жід це знає. Ось чому він протестує, коли деякі критики намагаються порівняти його з Едуаром. Насправді він не лише написав щоденник Едуара, а і створив роман, що обертається докола міркування про роман, техніка якого має свій власний предмет вивчення. Зважаючи на засилля теоретико-мистецького дискурсу, персонажів турбує те, що в романі відсутнє життя. Звернімося до тексту: „– Так от, я хотів би написати роман, який був би водночас таким самим правдивим, таким самим далеким від реальності, таким самим конкретним і водночас загальним, таким самим лю-

дяним і таким самим умовним...” [4: 185]. Натомість тільки в щоденнику ці авторські інтенції розвинуто та систематизовано. Завдяки цій оригінальній техніці можна вказати зворотній характер метатекстуальних відношень, тобто вплив книги на ту, яка пишеться, у перебігу такого ж написання.

Спочатку романна форма демонструє не хронологічно послідовний розвиток, а регресивний. Це процес упорядкування листів, виявлених Бернаром, від поступової розповіді про ремонт годинника, який дав змогу відкрити тайника [4: 12]. Далі подано початок щоденника Едуара, який повертає нас до 18 жовтня попереднього року [4: 72].

Метатекст, створений А. Жідом, певною мірою, є спробою психобіографії. Роман пропонує нам такі елементи дзеркального подвійного подвоєння: маленький Борис дуже схожий на маленького Андре, адже він також дуже рано залишився сиротою, він також повинен був зустрітись з дорослими проблемами лицем до лица в ранньому віці; Ельзаська школа, яку він відвідував, була схожа деякими аспектами на пансіон Ведель. Пригоди Бернара з Олів'є нагадують пригоди Жіда з Марком Аллегрі в 1917 році. Психобіографічний субстрат, запропонований романом „Фальшивомонетники”, є наслідком безперечного таланту автора. Також у романі є численні елементи, які інспірують залучення практики текстового психоаналізу. Привертає увагу гендерний аспект твору, зокрема, той факт, що саме жінки, сексуально анульовані, представлені позитивними жіночими малюнками. Рашель, яка вирішила повністю присвятити себе функціонуванню пансіону, Поліна Моліньє, яка покриває витівки свого мужа, вагітна Лора та Бернар, який підкреслює заборону, що створюється цим станом: „... Чи можеш ти уявити мене закоханим у вагітну жінку, яку я, природно, шаную і до якої я ніколи не посмію доторкнутися навіть пальцем? Можеш не сумніватися, що розпусником я ніколи не стану...” [4: 169]. Утім те, що представлене як теоретична відмова опису, доводиться особливою відмовою опису жіночого тіла. Саме тому змінюється обурення смішного Дюрмера. „Автор розповідає нам про жінку, але я не знаю навіть, у якій сукні вона була – червоній чи синій. Коли немає кольорів, то просто-напросто не бачу нічого” [4:13]. Для А. Жіда „mise en abyme” означає роман у романі, отже це щоденник Едуара, романіста, який також заявляє своє право на роман, назва якого теж „Фальшивомонетники” і який інкорпоровано в структуру роману „Фальшивомонетники”. Нарешті ця гра дзеркал, яка активно використовувалася в живописі XV – XVI століть, відображає і збільшує сенс книги в нескінченності. Спосіб герба, що на думку Клода Мартіна, Жід запозичив у геральдиці, полягає в тому, щоб відтворювати в гербі маленький подібний герб. Саме цей еквівалент є найближчим до дефініції „mise en abyme”.

Продуктивним є подальше дослідження структури літературних творів через спостереження та узагальнення категорії „mise en abyme”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бровко О. О. Новела в структурі української прози: модифікації та функції / Бровко О. О. – Луганськ: Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”, 2011. – 400 с.
2. Brée Germaine. André Gide / Brée Germaine. – Paris: L’insaisissable Protée, 1970. – 373 p. – (Société d’Edition „Les belles Lettres”).

3. Martin du Gard Roger. Notes sur André Gide (1913-1951) / Martin du Gard Roger. – Paris: Gallimard, 1951. – 155 p.
4. Жід Андре. Фальшивомонетники: [роман] / Жід Андре; [пер. з фр. В. Шовкун], [передм. М. Саґер]. – К.: Юніверс, 2005. – 392с.
5. Claude Martin. Gide / Claude Martin. – Paris: Seuil, 1947. – 192 p. – (Collection „Ecrivains de Tousjours”).

УДК 821.10.01/12

Сізаева С.А.
(Мінськ, Білорусь)

ВОБРАЗЫ-АРХЕТИПЫ АНТИЧНОЙ МИФАЛОГИИ У ПОЭЗИИ УЛАДИМИРА ЖЫЛКИ

У статті аналізується творчість білоруського поета 20-х років ХХ ст., який у своїй поезії широко використовував античні образи-архетипи, що відповідало літературно-естетичній концепції романтизму і включало білоруську літературу до європейського контексту.

Ключові слова: архетип, античність, романтизм, міфологія.

В статье анализируется творчество белорусского поэта 20-х годов ХХ в., который в своей поэзии широко использовал античные образы-архетипы, что соответствовало литературно-эстетической концепции романтизма и включало белорусскую литературу в европейский контекст.

Ключевые слова: архетип, античность, романтизм, мифология.

The article examines the work of the Belarusian poet of the early twentieth century, who widely used ancient images, archetypes, which corresponded to the literary and aesthetic concept of romanticism and included Belarusian literature in the European context.

Keywords: archetype, Antiquity, romance, mythology.

Трансфармацыя антычных традыцый, уласцівая перыяду еўрапейскага рамантызму канца 18 – пачатку 19 ст. арганічна працягвалася і ў пачатку 20 стагоддзя, у тым ліку, у беларускай паэзіі. Лепшае сведчанне гэтаму – творчасць беларускага паэта Уладзіміра Жылкі.

Сёння творы Уладзіміра Жылкі, аднаго з найбольш цікавых і самабытных паэтаў з трагічным лёсам, яскрава ўпісаліся ў залаты фонд айчыннай літаратуры, яго імя заняло адно з самых пачэсных месцаў на беларускім парнасе.

Творчасць Уладзіміра Жылкі на інтэлектуальным узроўні адпавядала традыцыям еўрапейскага рамантызму. Рамантызм як культурная з’ява паўстаў у культуры як рэакцыя на Асветніцтва і навукова-тэхнічны прагрэс, і характарызаваўся сцвярджаннем самакаштоўнасці духоўна-творчага жыцця асобы, выяўленнем моцных, бунтарскіх